

А. В. Кирпале, аспірантка кафедри публічного управління та митного адміністрування
Університету митної справи та фінансів

ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА РОЗВИТКУ НЕПЕРЕРВНОЇ ОСВІТИ В СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ: ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ РЕАЛІЗАЦІЇ

У статті розглянуто проблему періоду навчання учнів старших класів та вступу до вищого навчального закладу у контексті неперервної освіти, розвиток якої зумовлено необхідністю постійного оновлення знань, підвищення кваліфікації, оволодіння новими видами діяльності і технологіями у зв'язку зі зростанням обсягів інформації у сучасному суспільстві та інноваційними змінами системи освіти як учнів і студентів, так і викладачів і управлінців. Визначено головну мету публікації, що полягає у висвітленні сучасних поглядів на форми, види, типи, проблемні питання розвитку системи неперервної освіти та напрями її реалізації в Україні.

Автором наведено сучасні погляди на форми, види, напрями неперервної освіти. Наголошується на ролі освіти у досягненні прогресу особистості й суспільства, пов'язаного із пріоритетним завданням неперервної освіти – забезпечити людину комплексом знань і вмінь, необхідних для активного творчого життя, довічного розвитку людини як працівника, громадянина, індивідуальності. Визначено типи державної політики у галузі неперервної освіти та основні чинники, що сприяють її розвитку. Розглянуто переваги симбіозу різних форм освіти (формальної, неформальної та інформальної), що забезпечують формування інформаційно-інноваційного середовища для розвитку неперервної освіти.

За результатами дослідження сформовано висновки та визначено концептуальні підходи до організації системи неперервної освіти в Україні. Обґрунтовано, що навчання протягом життя на національному рівні має визначатися як повноправне освітнє поле з відповідною увагою до контролю й перевірки якості та забезпеченням визнання різноманітних форм освіти.

Ключові слова: освіта, повна загальна середня освіта, неперервна освіта, освіта впродовж життя, чинники неперервної освіти, формальна освіта, неформальна освіта, інформальна освіта.

A. V. Kirpale. State policy for the development of continuous education in modern society: problems and ways of implementation

The article considers the problem of the period of education of high school students and admission to higher education in the context of continuing education, the development of which is due to the need for constant updating of knowledge, skills, mastery of new activities and technologies. Changes in the education system, both pupils / students and teachers / managers. The main purpose of the publication is determined, which is to highlight modern views on the forms, types, types, issues of development of the system of continuing education and the direction of its implementation in Ukraine.

The author presents modern views on the forms, types, directions of continuing education. Emphasis is placed on the role of education in achieving the progress of the individual and society, related to the priority of continuing education - to provide a person with a set of knowledge and skills necessary for active creative life, lifelong development as a worker, citizen, individual. The types of state policy in the field of continuing education and the main factors contributing to its development are identified. The advantages of the symbiosis of different forms of education (formal, non-formal and informal) that provide the formation of information and innovation environment for the development of continuing education are considered.

Based on the results of the research, conclusions are formed and conceptual approaches to the organization of the system of continuing education in Ukraine are determined. It is substantiated that lifelong learning at the national level should be defined as a full-fledged educational field with appropriate attention to quality control and verification and ensuring the recognition of various forms of education.

Key words: education, complete general secondary education, continuing education, lifelong learning, factors of continuing education, formal education, non-formal education, informal education.

Постановка проблеми. Зважаючи на стрімкий розвиток сучасного суспільства та реформу системи загальної середньої освіти та системи вищої освіти, актуальним постає питання щодо механізмів управління системою неперервної освіти.

Сьогодні не можна за один раз, навіть за 5 або 6 років, підготувати людину до професійної діяльності на все життя, оскільки щорічно оновлюється близько 5% теоретичних і 20% професійних знань [1]. Прискорене зростання обсягів інформації спричинило проблеми, насамперед в освіті. Це потребує постійного підвищення кваліфікації, відновлення знань фахівців, оволодіння новими видами діяльності й розширення технологій. Звідси – виникнення потреби в навчанні впродовж усього життя та суттєве вдосконалення процесу освіти [9].

Постійне оволодіння новими знаннями, методиками і технологіями, що підтримує відповідну кваліфікацію фахівців, лежить в основі провідного принципу сучасної освіти – її неперервності. Неперервність освіти виступає в сучасному культурно-освітньому контексті як ідея, принцип навчання, якість освітнього процесу, умова становлення людини [2]. Тому держава має сприяти розвитку неперервної освіти в Україні, починаючи з повної загальної середньої освіти, стати не лише контролером, але й ініціатором та організатором цього процесу. А одним із напрямів удосконалення системи державного регулювання освітньої галузі є запровадження та розвиток механізму неперервної освіти у вітчизняній системі освіти.

Метою статті є узагальнення та висвітлення сучасних поглядів на форми, види, типи державної політики у сфері неперервної освіти, а також визначення проблемних питань із розвитку цієї сфери та напрямів їх подолання в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні і прикладні проблеми розвитку освітнього простору загалом і неперервної освіти зокрема стали предметом дослідження вітчизняних та зарубіжних науковців: В. Андрущенко, С. Сисоевої, С. Архипової, О. Барабаш, І. Беха, Т. Десятова, М. Горшкова, Г. Ключарева, В. Козакова, В. Кременя, Н. Мукан, Н. Нічкало, Л. Сігаєвої, В. Сиченка, О. Мартиненко, С. Рибкіної, І. Тимошенкова, М. Болдуїна (Baldwin), Дж. Брекке (Brekke), Дж. Едвардз (Edwards), Н. Гаулд (Gould), К. Хойе (Howe), І. Грей (Gray), М. Джоунс (Jones), Ф.Кумбса та багатьох інших.

Висвітленню питань державної політики щодо модернізації освіти присвятили свої наукові розвідки В. Астахова, К. Ващенко, Ю. Ковбасюк, Л. Колток, С. Кравченко, С. Пазиніч, О. Пономарьов, А. Сбруєва, І. Семенець-Орлова, Ю. Сурмін В. Філіпова та інші. Однак, незважаючи на значний доробок учених, і нині існують невирішені проблеми формування державної політики у сфері неперервної освіти, що і спонукало до написання цієї статті.

Виклад основного матеріалу. Як свідчить аналіз праць із досліджуваної теми, проблематику неперервної освіти можна умовно розділити на дві основні сфери. Перша пов'язана із побудовою системи неперервної освіти як частини соціальної практики (соціально-освітній аспект неперервної освіти), друга – із процесом засвоєння людиною нового життєвого, соціального, професійного досвіду. У змісті неперервної освіти прийнято виділяти три основні компоненти, пов'язані з навчанням суспільства: навчання грамотності в широкому сенсі, включаючи комп'ютерну, функціональну, соціальну тощо; професійне навчання, що включає професійну підготовку, перепідготовку, підвищення кваліфікації; загальнокультурну додаткову освіту, не пов'язану із трудовою [9].

Неперервна освіта визначається цілями та завданнями, які вона реалізує всередині кожної окремої країни та загалом у світі, й відіграє суттєву роль для розвитку інноваційного та освітнього середовища на державному і на міждержавних рівнях. А також відіграє важливу цивілізаційну роль для формування і розвитку кожної окремої особистості, громади і суспільства загалом (рис. 1).

При цьому ключовою складовою частиною державної соціальної політики є освітня політика у сфері неперервної освіти, яка забезпечує створення сприятливих умов для загального і професійного розвитку особистості, що на державному рівні має забезпечити функціонування механізму розширеного відтворення професійного та культурного потенціалу суспільства, суспільного виробництва і соціально-економічного прогресу країни. Також для формування цілісного інноваційного середовища на основі сформованого освітнього середовища важливим є напрям збереження, розвитку та взаємозбагачення національних культур і загальнолюдських та загальноцивілізаційних цінностей, що, на думку вчених, є важливим чинником та умовою міжнародного співробітництва у галузі освіти та розв'язання глобальних завдань сучасності [3].

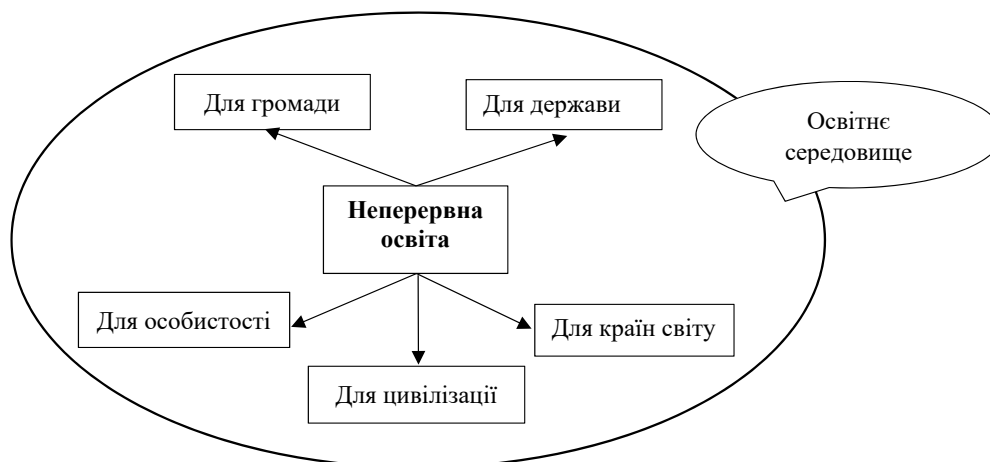

Рис. 1. Роль неперервної освіти для розвитку інноваційного та освітнього простору на особистісному, державному та світовому рівнях

Неперервність освіти – найважливіший соціально-педагогічний принцип неперервного становлення і розвитку особистості. Цей принцип повинен на всіх етапах освіти особистості забезпечити в перспективі адекватність дорослої людини вимогам часу, підготовку всієї спільноти і кожної людини окремо до життя у швидко змінюваних умовах [4, с. 9].

До ідеологічних і методологічних передумов розвитку неперервної освіти у науковій літературі відносять дослідження Ф.Г. Кумбса про світову кризу формальної освіти «Криза освіти у сучасному світі. Системний аналіз». Дослідник підкреслював, що «суть кризи освіти полягає у розриві між чинною системою освіти й реальними умовами життя суспільства, а не в обмеженості грошових коштів. Головна причина – це консерватизм традиційних систем освіти, підсилюваний певною частиною суспільства, консерватизм, що перешкоджає пристосуванню їх до умов сучасного життя та призводить до їх швидкого застаріння» [5].

Постійна освіта стає одним із головних чинників у створенні інноваційного суспільства, яке дасть змогу людству вижити в умовах глобальних змін. Швидко змінюване інформаційне середовище висуває до інституту освіти нові неординарні вимоги. Специфіка системи фундаментальної освіти виявляється в тому, що будь-яка освітня система повинна бути здатна не тільки озброювати знаннями, але і внаслідок постійного і швидкого оновлення знань формувати потребу в неперервному самостійному оволодінні ними. Уміння і навички самоосвіти, а також самостійний і творчий підхід до здобуття знань будуть супроводжувати людину впродовж усього активного життя. Нова освіта «повинна навчити людину класифікувати і перекласифікувати інформацію, оцінювати її, змінювати категорії у разі необхідності руху від конкретного до абстрактного і навпаки, розглядати проблему з нової позиції: як навчити самого себе. Неграмотною людиною завтрашнього дня буде не той, хто не вміє читати, а той, хто «не навчився вчитися» [6].

У матеріалах ЮНЕСКО зазначено, що пріоритетне завдання освіти полягає в забезпеченні людини вмінням жити в сучасному суспільстві, що постійно змінюється. Головними орієнтирами політики в галузі освіти дорослих стають громадянськість, соціальна мобільність, широка участь у житті суспільства [9]. Специфіка освіти полягає в тому, що її контингентом є особи дорослого віку, які поєднують навчальну діяльність з особистою участю у різних галузях практичного життя [4, с. 8].

До провідних узагальнених чинників, що впливають на професійну освіту дорослих на міжнародному рівні, можна віднести такі, як: світові демографічні зміни; глобалізація інформаційних технологій; нові знання, що стають могутньою рушійною силою соціальних перетворень [4, с. 11]. Кожен із названих вище чинників об'єднує низку інших локальних складників (політичних, інституційних, фінансово-економічних, екологічних, соціально-психологічних, культурних, морально-етичних, духовно-ідеологічних), що доповнюють або ж розширюють сприйняття цих чинників. Загалом на рис. 2 наведено авторську класифікацію чинників, які впливають на розвиток неперервної освіти, та складників, які забезпечують цей процес.

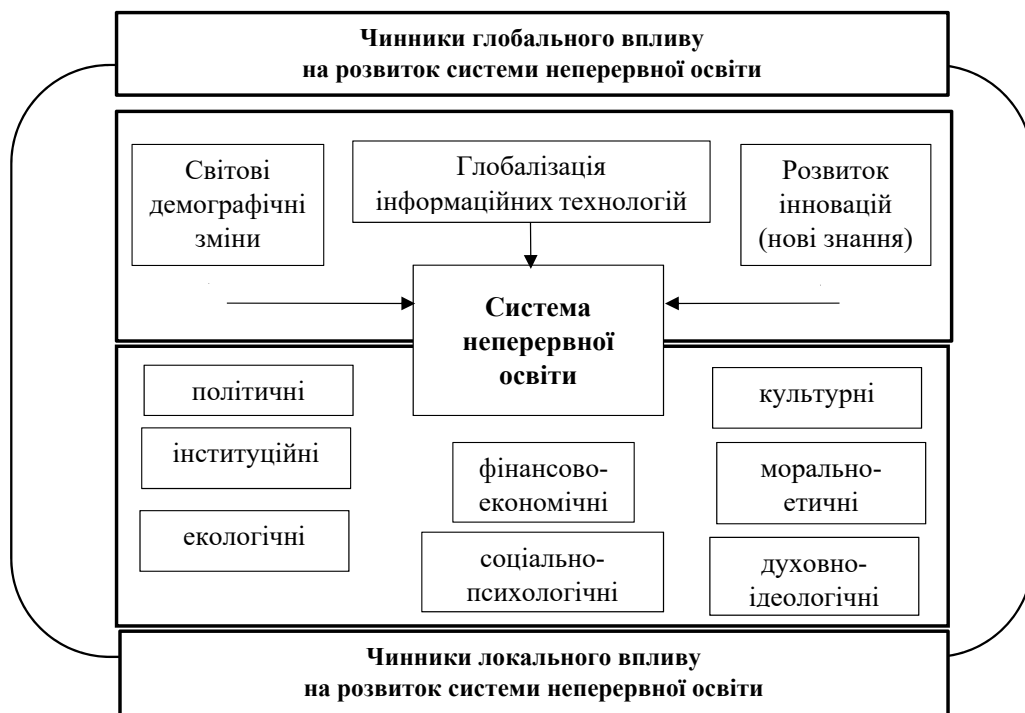

Рис. 2. Класифікація чинників на глобальному та локальному рівнях, які впливають на розвиток неперервної освіти в країні

Таким чином, ми бачимо, що на формування та розвиток системи неперервної освіти впливають різноманітні різнорівневі чинники, що робить цю проблематику ще більш актуальною.

Державна політика у галузі освіти визначається рівнем соціально-економічного розвитку країни і тими завданнями, які суспільство виконує на конкретному історичному етапі свого існування. Правовими основами політики у галузі освіти є Конституція, закони та інші нормативно-правові акти, загальноприйняті норми і принципи міжнародного права.

У працях деяких науковців можна виділити такі типи державної політики у галузі неперервної освіти:

- 1) розподільча та перерозподільна;
- 2) символічна і матеріальна;
- 3) раціональна і прибуткова;
- 4) самостійна і процедурна;
- 5) регулятивна і дерегулятивна;
- 6) «зверху» і «знизу» [7].

Відповідно до Міжнародної стандартної класифікації освіти визначено такі форми неперервної освіти:

1. Формальна освіта відноситься до системи шкіл, коледжів, університетів, інших інституціоналізованих навчальних закладів, які забезпечують набір взаємопов'язаних навчальних програм як основного заняття для дітей та молоді, як правило, у віці від 5–7 років і до 20–22 років або ж аж до початку оплачуваної трудової діяльності.

2. Неформальна освіта – будь-яка організована навчальна діяльність, що триває певний час і не підпадає під визначення формальної освіти. Вона може відбуватися як всередині навчального закладу, так і поза його стінами для осіб незалежно від їхнього віку і не ставить за мету атестацію учня. Може мати як професійну спрямованість, так і загальнокультурне значення; зміст і методи занять чітко не фіксуються і можуть бути максимально адаптовані до потреб учнів.

3. Інформальна освіта, яка включає всі види навчальної діяльності, що не підпадають під визначення формальної та неформальної освіти. Ця форма відрізняється, як правило, відсутністю організації і може здійснюватися і на індивідуальному рівні (наприклад, самоосвіта), і на груповому (наприклад, на робочому місці або в сім'ї під час дозвілля) [8].

Інформальна освіта найбільш ефективно змінює установки і моделі поведінки людей у повсякденному житті, тому існує думка, що цей вид слід називати повсякденною освітою, адже повсякденна діяльність або просто проведення часу є найбільш тривалими і безперервними періодами людського життя [9].

Неперервна освіта має низку дискусійних аспектів. Серед них – посилення нерівності доступу до освіти, внаслідок чого грамотні особи знаходяться у вигіднішому становищі на ринку праці. Нерівність в освіті посилюється і за такими ознаками, як: матеріальне становище, місце проживання, кількість дітей тощо; неконтрольований доступ до інформації, знань і навичок, що може бути використано на шкоду суспільству, державі і самому індивіду; небажаний, на погляд певних груп населення, розвиток рефлексії у дорослих громадян (учнів), що породжує критичні судження про стан суспільства на мікро- і макрорівнях. До того ж, у міжнародному контексті неперервної освіти залишається відкритим питання, як враховувати регіональні, національні, соціально-культурні та економічні фактори.

Так, у більшості європейських країн основне завдання неперервної освіти полягає в консолідації суспільства шляхом залучення маргінальних груп, зміни їхнього способу життя і найбільш повної соціальної адаптації. У країнах Африки, навпаки, акцент робиться на просвітницькій роботі серед широких верств населення з метою підвищення загальної культури і грамотності людей. У будь-якому разі реалізація неперервної освіти відповідає інтересам більшості соціальних груп і суспільства загалом. Проте практика її застосування може вступати у протиріччя з наявними формами – перерваної (розділеної серед різних інститутів і за різними рівнями) і вибіркової (неоднаково доступної) – освіти.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальшого розвитку. Неperервна освіта покликана підвищувати рівень загальних знань і розширювати можливості участі громадян у культурній, соціальній і політичній діяльності країни. Вона має зробити внесок у подальшу демократизацію суспільства, а також сприяти посиленню позиції людини у професійній діяльності, забезпечити умови для самореалізації кожної особистості, морального вдосконалення за рахунок надання широких можливостей у виборі напрямку і форм освітньої діяльності як у професійній сфері, так і в різних сферах дозвілля. При тому, що освіта протягом життя в усьому світі й особливо в розвинених країнах стає все більш важливою сферою освітніх послуг, слід констатувати, що в Україні вона перебуває у зародковому стані.

Нині є гостра необхідність у розробленні теоретично обґрунтованих, практично значущих і переконливих концептуальних підходів до організації системи неперервної освіти в Україні, а навчання протягом життя на національному рівні має визначитися як повноправне освітнє поле з відповідною увагою до контролю й перевірки якості та забезпеченням визнання різноманітних форм освіти. Конче необхідно у масштабах країни проаналізувати

діяльність сформованої сфери нетрадиційних видів і форм освітньої діяльності та визначити їх ефективність і можливість експлікації та екстраполяції в освітніх закладах різного рівня.

Формування ефективної державної політики у галузі неперервної освіти країни можливе тільки за умови застосування комплексного підходу з урахуванням різних аспектів розвитку механізмів державного управління та їх взаємозв'язку, що вимагає подальших наукових досліджень з отриманням моніторингу нових упродовжень.

Список використаних джерел:

1. Сігаєва Л.Є. Освіта дорослих в Україні (друга половина XX ст. – початок XXI ст.: монографія. К. : ТОВ ВД «ЕКМО», 2010. 420 с.
2. Горшков М.К., Ключарев Г.А. Непрерывное образование в контексте модернизации. М. : ИС РАН, ФГНУ ЦСИ, 2011. 232 с.
3. Сиченко В.В., Мартиненко О.М., Рибкіна С.О. Державна політика України у галузі неперервної освіти. *Публічне управління та митне адміністрування*. 2018. № 1(18). С. 134–140.
4. Десятов Т.М. Актуальні проблеми освіти дорослих у контексті глобалізації. *Порівняльна професійна педагогіка*. 2012. Вип. 1. С. 6–13.
5. Кумбс Ф.Г. Кризис образования в современном мире. Системный анализ / пер.с англ. С.Л. Володиной; под ред. Г.Е. Скорова; послесл. В.А. Жамина. М. : Прогресс, 1970. 261 с.
6. Освіта протягом життя: світовий досвід і українська практика. URL: <http://old2.niss.gov.ua/articles/252/> (Дата звернення: 03.04.2020)
7. Тимошенко І.В. Інституційні основи розвитку системи освіти: монографія. Харків : Вид-во НУА, 2013. 567 с.
8. Василенко О.В. Освіта дорослих: теорія, досвід перспективи. 2014. URL: http://www.irbis-nbu.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbu/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/OD_2014_2_7.pdf
9. The Encyclopedia of Informal Education / Non-Formal Education. URL : <https://infed.org/mobi/what-is-non-formal-education/>

References:

1. Sihayeva L.YE. (2010) *Osvita doroslykh v Ukraini (druha polovyna XX st. – pochatok XXI st.* [Adult education in Ukraine (second half of the XX century – the beginning of the XXI century)]. *monohrafiya*. [monograph] VD “EKMO” Ltd. Kyiv. 420 p. [in Ukraine]
2. Horshkov M.K., Klyucharev H.A. (2011) *Nepreryvnoe obrazovanye v kontekste modernyzatsyy*. [Continuing education in the context of modernization] IS RAN, FGNU CSI. Moscow. 232 p. [in Russia]
3. Sychenko V.V., Martynenko O.M., Rybkina S.O. (2018) *Derzhavna polityka Ukrainy u haluzi neperervnoyi osvity*. [State policy of Ukraine in the field of continuing education.] *Publichne upravlinnya ta mytne administruvannya*. [Public administration and customs administration] № 1(18). S. 134–140. [in Ukraine]
4. Desyatov T.M. (2012) *Aktual'ni problemy osvity doroslykh u konteksti hlobalizatsiyi*. [Current issues of adult education in the context of globalization]. *Porivnyal'na profesiyna pedahohika*. [Comparative professional pedagogy]. Vip. 1. pp. 6–13. [in Ukraine]
5. Kumbs F.H. (1970) *Kryzys obrazovanyya v sovremennom myre. Systemnyy analiz* [The crisis of education in the modern world. System analysis] Progress Moscow. 261 p. [in Russia]
6. *Osvita protyahom zhyttya: svitovyy dosvid i ukrayins'ka praktyka*. [Lifelong learning: world experience and Ukrainian practice]. URL: <http://old2.niss.gov.ua/articles/252/> (Access date: 03.04.2020) [in Ukraine]
7. Tymoshenkov I.V. (2013) *Instyutsiyni osnovy rozvytku systemy osvity* [Institutional bases of education system development] *monohrafiya* [monograph] NUA Publishing House. Kharkiv. 567 p. [in Ukraine]
8. Vasilenko O.V. (2014) Adult education: theory, perspective experience. URL: http://www.irbis-nbu.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbu/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/OD_2014_2_7.pdf
9. The Encyclopedia of Informal Education / Non-Formal Education. URL : <https://infed.org/mobi/what-is-non-formal-education/>